

*Дубов Г. О.
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ПРАВА В УКРАЇНСЬКІЙ ЮРИДИЧНІЙ НАУЦІ

В статті проаналізовано становлення методології права у українській юридичній науці, що сформувалися із початку 60х років ХХ століття. Визначено сучасні напрямки розвитку правової методології.

Ключові слова: *метод, методологія, право, методологічний монізм, методологічне дослідження.*

Визначальною метою будь-якої цілеспрямованої людської діяльності, незалежно від сфери її застосування, є досягнення поставлених завдань та цілей. Однак, будь-який рух до поставленої мети потребує наявності адекватного інструментарію, наявності всіх необхідних засобів, використання яких дозволяє досягнути бажаних результатів.

Хоча людська діяльність, в тому числі й пізнавальна, може здійснюватися стихійно, шляхом спроб та помилок, необхідність використання узагальнених та перевірених практикою форм організації пізнання із розвитком науки стає очевидною. Саме тому фактично будь-яке розширення сфери наукових знань було обумовлено виробленням нових або удосконаленням вже існуючих засобів пізнання, роль яких відіграють наукові методи.

На думку багатьох сучасних дослідників науки, починаючи із другої половини ХІХ століття і особливо в його кінці, відбулася диференціація різноманітних дисциплін, що вивчають науку. Серед них домінуючу роль стала відігравати методологія науки, котра почала формуватися по суті справи разом із виникненням систематичного наукового пізнання [8, с. 7].

Юридична наука також не залишалася осторонь цих процесів, час від часу звертаючись до питань вивчення та удосконалення своїх пізнавальних засобів, їх системної розробки. Однак, на жаль, в цьому відношенні вона ніколи не займала домінуючого положення в системі науки.

У радянський період, перш за все у 60-80 роки ХХ століття проблемам правової методології приділялася увага у працях таких відомих теоретиків права як С. С. Алексєєв, В. К. Бабаєв, В. П. Казімірчук, Д. А. Керімов, М. І. Козюбра, В. В. Копейчиков, П. О. Недбайло, В. С. Нерсєсянц, П. М. Рабінович, В. М. Сирих, Л. С. Явіч та ін.

За часів незалежної України методологію права досліджували такі вчені як І. Козюбра, В. В. Копейчиков, М. В. Костицький, Л. В. Петров, П. М. Рабінович, В. Селіванов, О. В. Сурілов, В. М. Шаповал, Петрова Л. В., Козловський А. А. та ін.

Однак, незважаючи на те, що окремі питання юридичної методології, належали до сфери наукового інтересу видатних теоретиків права сучасності, варто констатувати, що методологічна проблематика на сьогодні розроблена недостатньо. Наведену думку може, зокрема, проілюструвати те, що ідея необхідності комплексної та системної розробки методологічних питань у вітчизняній юридичній науці активно

наголошується, як мінімум протягом останніх п'ятдесяти років [1,8; 4,36; 9,144], тим не менш великою мірою вона залишається нереалізованою і на сьогодні. На жаль, наслідком цього є те, що навіть сучасні дослідники вважають методологію одним із найбільш "слабких місць" юридичної науки [12, 7].

Метою статті є з'ясування передумов становлення методологічних досліджень в сучасній українській юридичній науці, а також виявлення основних перешкод, наявних на шляху до розроблення новітньої системи правової методології.

До середини 50х років ХХ століття у юридичних науках методологічні питання фактично не були об'єктом самостійного дослідження. Це було обумовлено перебільшенням методологічного значення та можливостей матеріалістичної діалектики у вивченні державно-правової дійсності. За такої ситуації існування специфіки методів дослідження юридичної науки, а отже і необхідності їх окремого вивчення принципово заперечувалася. Іншими словами, протягом зазначеного періоду у радянській науці, в т.ч. у юридичній, панував так би мовити "методологічний монізм".

Застосування такого підходу означало визнання необхідності існування лише методології найбільш загального порядку, яка в той період мала б досліджуватися в межах матеріалістичної діалектики [5].

Варто зауважити, що у радянській юридичній науці на стадії її становлення питання методологічного підходу мало величезне ідеологічне значення, тому не випадково, що визначення його змісту звичайно включало становлення ролі діалектичного і історичного матеріалізму, як основи юридичної методології.

Відхід від позицій методологічного монізму спостерігається на початку 60х років ХХ століття та пов'язаний насамперед із розширенням сфери правових досліджень на методологічні питання та появою нових методів пізнання правових проблем, що були розроблені в тому числі і поза межами юридичних наук.

Саме в цей час, в межах радянської юридичної науки відбувається жвава дискусія, присвячена питанням правової методології, відбулося усвідомлення необхідності фундаментальної теоретичної розробки проблем правової методології, як цілісного та системного утворення, яке має свою внутрішню диференціацію, особливості існування та розвитку [1].

На думку В. М. Сирих, саме з другої половини 60-х до кінця 80-х років, тобто майже протягом двох десятиліть, спостерігається справжній "бум" методологічних досліджень радянських правознавців [10, 12].

На монографічному рівні методологічні дослідження в 70-80х роках представлені передусім роботами Д. А. Керімова, А. Ф. Шабаліна, А. М. Васильєва, В. К. Бабаєва, В. М. Сирих, В. А. Козлова.

З другої половини 80-х років, в зв'язку із змінами, що проходили в соціально-політичній сфері радянської держави, методологічна увага юристів помітно зміщується в галузь ціннісно-світоглядних аспектів правознавства. Зрештою, в 90-х роках, пострадянська юридична наука, в основному, відходить від масштабних досліджень філософської, методологічної та загальнотеоретичної проблематики, зосереджуючись, головним чином, на прикладних дослідженнях [12, 6].

Нова сторінка досліджень у галузі методології права була відкрита вже наприкінці 90-х років, що було пов'язано із активізацією досліджень методології передусім філософсько-правового спрямування [6].

Основним напрямком досліджень сучасних українських правознавців стає переосмислення доктрини сучасного українського права, його методології на основі новітніх філософських підходів, з огляду на онтологічну революцію у науці і оновлену парадигму знання. Основними розділами методології права починають називатися епістемологія права, онтологія права, феноменологія права, антропологія права. Фундаментальні проблеми методології права представляються у вигляді проблем суцього й належного, універсалу й конкретності, детермінізму і свободи волі, розуму і волі. В рамках методологічних досліджень вивчаються питання права і факту, семантики нормативного і дескриптивного підходів до права, первісні засновки у сфері права, визначення права за його джерелом, апіорні основні поняття права, елементи свободи у сфері права, “розумність” права та ін. [7].

Як вважають сучасні дослідники, в результаті інтенсифікації взаємодії суспільних наук, у якому усе більш виразною стає участь юридичної науки, виникає можливість говорити про появу нових підходів (дуже часто міждисциплінарних по своєму статусу), що використовуються в вирішенні теоретико-методологічних питань сучасної юридичної науки. В цьому вбачається ознаки впливу на правознавство нового (“некласичного”) типу наукової раціональності, якому властивий відхід за межі парадигм, побудованих на одному методологічному підході [11, с. 462].

Вагомою перепорою на шляху розвитку нових підходів, що здійснюється в рамках сучасного вчення про правову методологію є “обтяженість” сучасної юридичної науки усталеними методологічними засадами, які сформувалися в часи тотального панування ідеології марксизму. Адже саме під впливом цього соціально-політичного вчення була сформована більшість теоретичних конструкцій, понятійно-категоріальний апарат, які і понині використовує юридична наука.

Внаслідок відсутності можливості застосовувати альтернативні марксистським методологічні підходи, у багатьох поколіннях радянських вчених-юристів було сформовано певний стереотип методологічного мислення, що багато в чому є актуальним і на сьогоднішні.

Як зазначають сучасні дослідники правової методології, відмова від методологічного монополізму в юридичній науці в пострадянських країнах, у тому числі в Україні, поставила питання про можливі альтернативи марксистським підходам. На зміну односторонньому соціально-економічному детермінізму марксистської методології прийшло усвідомлення багатовимірності розвитку права, а разом із цим – методологічна невизначеність та розгубленість [2, 125].

В цілому погодившись із наведеною позицією, варто зауважити, що така “методологічна розгубленість”, обумовлюється не тільки відмовою від використання марксизму в якості основоположного методологічного орієнтиру, але й відсутністю в сучасній юридичній науці концепцій, що є альтернативними марксизму не лише за світоглядними основами, але й за рівнем теоретичної розробленості.

Своєрідним є також відношення більшості юристів до методологічного дослідження, як до дослідження філософського плану, що не вирішує власних завдань правознавства.

Дійсно, у своїй більшості постулати вчення про методи пізнання мають досить високий рівень абстракції та не можуть бути механічно використані для швидкого вирішення конкретної проблеми в сфері окремого правового дослідження. Ця обставина, на нашу думку, і обумовлює те, що більшість вчених-юристів виявляє

досить консервативне ставлення до методологічної проблематики, не вбачаючи в ній будь-якого практичного значення.

Можна погодитися із думкою Н. Н. Тарасова, який вважає, що методологічне знання за своєю природою дійсно обмежене в можливостях представлення у вигляді формулювань та вимог формально-юридичного рівня точності. Для юридичної свідомості, що орієнтована на точність будь-яких нормативних приписів по аналогії із нормами позитивного права, сприйняття “недостатньо чітких” методологічних установок, є незвичним та складним [12, 11].

Більшу схильність, наприклад, соціології до сприйняття нових методологічних розробок можна пояснити передусім меншою консервативністю цієї науки у порівнянні із науками юридичними.

В цьому контексті слушною є думка сербського дослідника методології права Р. Лукича, який стверджує, що методи правових наук протягом століть суттєвим чином не змінювались оскільки основний та самий древній метод – догматичний – залишався майже тим самим. Це призвело до формування своєрідного пізнавального стереотипу і вчені, які займалися правознавством, нехтували вивченням методів, які використовувалися ними, і методологія правових наук розвитку не одержувала. Була вироблена природна звичка покладатися на існуючі методи, їх ефективність не досліджувалася, внаслідок чого методологічні питання розроблялись несистематично [3, 54].

Наведена особливість юридичного мислення безперечно також стримує розвиток та сприйняття методологічних досліджень.

Однак, не дивлячись на деякі складнощі застосування абстрактного методологічного знання у сфері конкретних правових досліджень, принципова необхідність таких дій, як уявляється, не може бути поставлена під сумнів. Адже інтенсивність розвитку сучасної науки потребує постійного пошуку найбільш раціональних та ефективних форм пізнавальної діяльності, що можуть бути узагальнені саме в межах методології пізнання. Існування ж обґрунтованої та методології пізнання дозволяє досліднику рухатися не способом “спроб та помилок”, а відповідним чином оптимізувати свою діяльність.

Висновки. Підводячи підсумок викладеному вище, уявляється можливим стверджувати, що без широкого аналізу та дослідження процесів, які відбуваються у методології пізнання юридичних явищ, неможливо розв’язати основні суперечності правової системи, яка так само як і правова методологія в своїй більшості є успадкованою Україною від колишнього СРСР.

Сучасне українське правознавство сьогодні володіє значними перспективами для свого швидкого якісного розвитку. В залежності від того чи зможе вітчизняна юридична наука стати повністю відповідною не тільки поточним соціальним запитам, але і здобуткам та рівню сучасної науки, здатною не тільки пояснювати теперішнє, але і обґрунтовано дивитися в майбутнє багато в чому залежить від відношення юристів до проблем методології своєї науки.

В цьому плані методологічні дослідження на сьогодні виглядають навіть більш значущими аніж прикладні, оскільки дійсність та обґрунтованість останніх, коректність та застосовність їх результатів напряму залежать від ступеня розвитку юридичної науки.

Використані джерела:

1. Казимирчук В. П. Право и методы его изучения. – М. : Изд. “Юридическая литература”, 1965.
2. Кресін О. Розвиток методології порівняльного правознавства: історичний аспект // Право України, 2003. – № 2.
3. Лукич Р. Методология права. – М. : Прогресс, 1981.
4. Машков А. Д. Периодизация методологических исследований в отечественном правоведении // Гуманитарные науки: межвузовский сборник научных статей. Часть II – Караганда : ТОО “САНАТ – Полиграфия”, 2009. – С.36-42
5. Машков А., Дубов Г. Перші кроки становлення методології права у вітчизняній юридичній науці // Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараша Шевченка / за ред. проф. І. Безклубого. – К. : Грамота, 2009. – Чис. IV. – С.318-325
6. Петрова Л. В. Фундаментальні проблеми методології права: філософсько-правовий дискурс : автореф. дисс. ... докт. юр. наук. – Х., 1998.
7. Петрова Л. В. Методология права. Книга для читання. – Х., 2004.
8. Рузавин Г. И. Методология научного познания : учеб. пособие для вузов / Г. И. Рузавин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2005
9. Сырых В. М. Метод правовой науки: (Основные элементы, структура). – М. : Юрид. лит., 1980
10. Сырых В. М. Логические основания общей теории права : в 2 т. – Т. 1 : Элементный состав. – М., 2000.
11. Сердюк О. В. Типологія підходів у методології сучасного правознавства // Форум права. – 2008. – № 3.
12. Тарасов Н. Н. Методологические проблемы юридической науки. – Екатеринбург, 2001.

Дубов Г. О. Предпосылки становления методологии права в украинской юридической науке.

В статье проанализировано становление методологии права в украинской юридической науке, которые сформировались в начале 60х годов XX века. Определены современные направления развития правовой методологии.

Ключевые слова: метод, методология, право, методологический монизм, методологическое исследование.

Dubov G. O. Pre-conditions of becoming of methodology of right are in Ukrainian legal science.

In the article, becoming of methodology is analysed rights in Ukrainian legal science, which was formed from beginning of 60th years of 20th age. Certainly modern directions of development of legal methodology.

Keywords: method, methodology, right, methodological monism, methodological research.

**Ілляшов Г.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

ПОНЯТТЯ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО АСПЕКТУ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ПОЛІТИЧНОЇ ДУХОВНОСТІ

Розглядається “політична духовність” як складний комплекс інтелектуально-моральних якостей людини, що базується на ціннісно-сміслових світоглядних орієнтирах, формується та